

Garsiajam pasakininkui – straipsnių rinkinys

Hansas Christianas Andersen ir Lietuva: Straipsnių rinkinys (*Rubinaičio* žurnalo priedas), sudarė Kęstutis Urba, Vilnius: Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros asociacijos (IBBY) Lietuvos skyrius, 2006, 111 p., ISBN 9955-9740-1-X

2005 m., minint garsaus danų rašytojo Hanso Christiano Anderseno 200-ąsias gimimo metines, ne tik užsienio šalyse, bet ir Lietuvoje netrūko šiai progai organizuotų renginių: konferencijų, parodų, festivalių, buvo sukurta ir lietuviška šiam rašytojui skirta interneto svetainė, išėjo naujų jo pasakų rinkinių, parašyta straipsnių. Tais pačiais metais balandžio 22 d. Vilniuje, Nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje, Vaikų literatūros centras ir Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros asociacijos (IBBY) Lietuvos skyrius išskirtiniam jubiliejui paminėti organizavo tarptautinę konferenciją „Andersen ir Lietuva“. Nepraėjus nė metams pasirodė ir šios konferencijos pranešimų pagrindu parengtas straipsnių rinkinys *Hansas Christianas Andersen ir Lietuva*. Jo sudarytojas Kęstutis Urba leidinio „Pratarmėje“ apgailestauja, jog jubiliejiniais metais Andersen savo gerbėjų, tyrėjų ir vertintojų Lietuvoje nesuvienijo – nebuvo vienos jubiliejinės programos, kiekvienas sukosi savo erdvėje. Vis dėlto rankose laikant šį rinkinį norėtusi išsklaidyti tokią pesimistinę sudarytojo nuostatą – vien jau žvelgiant į straipsnių autorių sąrašą matyti, kad tiek konferencija, tiek ir jos pagrindu parengta knyga suvienijo literatūrologus, dailėtyrininkus, teatrologus, vertėjus, režisierius, žiniasklaidos atstovus ir bibliotekininkus.

Straipsnių rinkinys išėjo su paantrašte „*Rubinaičio* žurnalo priedas“. Iš tiesų ši nuoroda žymi ne tik knygos ir žurnalo leidybos giminytę. Būtina priminti, jog žurnalas *Rubinaitis* tiek 190-ųjų, tiek 200-ųjų Anderseno gimimo metinių proga nemaža dėmesio skyrė šio rašytojo kūrybos tyrimams. 1995 ir 2005 m. pirmuosiuose žurnalo numeriuose publikuojami tiek lietuvių, tiek užsienio mokslininkų analitiniai straipsniai, lietuviškų vertimų apžvalga, spausdinama ir keletas

pasakų, išverstų iš originalo kalbos. Tad aptariamasis Urbos parengtas straipsnių rinkinys atrodo natūrali *Rubinaičio* erdvėje vykstančių Anderseno tyrimų tąsa.

Pirmajame knygos straipsnyje Charlotte Helt, Danijos kultūros instituto Lietuvoje lektorė, aptarė Anderseno vaidmenį šiuolaikinėje danų kultūroje. Straipsnyje labiausiai intriguoja tai, kad čia nepasigirsta tokiomis progomis įprastas oficialus panegirinis ir tik teigiamas kultūros reiškinių puses reprezentuojantis balsas. Tyrinėtoja atskleidė realią padėtį ir papasakojo apie nesutarimus Danijoje dėl rašytojo paveiklo pateikimo pasauliui. Šie nesutarimai ypač išryškėjo jubiliejiniiais metais, atsirado ryški priešprieša tarp intelektualų ir verslininkų požiūrio. Pastarieji, anot Helt, puikiai suvokdami turizmo rinkodaros taisykles, linkę paversti Anderseną prekės ženklu ir jį pardavinėti kaip paklausų turizmo objektą, kurio samprata apribojama keliais kanonizuotais, supaprastintais asmens bruožais – Anderseną pristatomas kaip vaikėzas, kilęs iš skurdus Odensės miestelio, per vargus pasiekęs pasaulinę šlovę ir tapęs visų pasaulio vaikų mėgstamu rašytoju. Tokiam liaudiškos ikonos propagavimui ir vienpusiam rašytojo pristatymui prieštarauja danų intelektualai, siekiantys pavišinti rašytojo ir jo kūrybos niuansus, atskleidžiantys naują ir svetimą, bet kartu patrauklų, susidomėjimą keliantį paveikslą. Vis dėlto Helt džiaugiasi, kad diskutuojant su paprastais žmonėmis paašškėjo, jog jie nepritaria perdėtam rašytojo sukomercinimui.

Ne vienas šio rinkinio straipsnis skirtas komparatyvistinio pobūdžio tyrimams. Svenja Blume iš Freiburgo universiteto pristatė dviprasmią Anderseno ryšį su vokiečių romantizmu. Tyrinėtoja nurodė dviejų vokiečių pasakininkų – Ludwigo Tiecko ir E. T. A. Hoffmanno – įtaką ankstyvosios danų rašytojo pasakoms ir pabrėžė, kad vėliau Anderseną pasuko savu keliu, nutoldamas nuo vokiečių romantizmo pagrindų. Blume kaip trijų pasakininkų kūrybos lyginimo vardiklį pasirinko tikrovės ir fantazijos sukurto pasaulio santykio interpretaciją. Tiecko tekste svarbus konfliktas, kylantis iš autoriaus sąmoningai pavaizduoto tikrovės ir fantazijos susidūrimo. Hoffmannas dviejų pasaulių konfliktą perkelia į vaiko, į savosios herojės, sąmonės lygmenį – taigi į kiekvieno skaitytojo sąmonę. Tuo tarpu Anderseno pasakose nutolstama nuo fantazijos ir tikrovės konflikto, abu pasauliai puikiausiai suvienijami, kasdienybėje randama vieta pramanui, išmonei.

Antrajame komparatyvistinio pobūdžio straipsnyje suomių vaikų literatūros tyrinėtoja Riitta Kuivasmäki lyginamuoju aspektu pažvelgė į Anderseno ir trijų jo įpėdinių – Šiaurės šalių rašytojų Zachrio Topeliaus, Astridos Lindgren ir Tovės Jansson kūrybos kelią, jo socialines ir politines aplinkybes, aptarė pagrį-

dines jų pasakų temas, ideologines vertybes, požiūrį į vaiką, santykį su Dievu ir tikėjimu. Kuivasmäki apibendrina, jog Andersenai ir Topelius gyveno ir kūrė XIX a., tad jų pasakų herojai vaikai nuolankūs, paklusnūs, iš jų reikalaujama besąlyginės pagarbos suaugusiems, tuo tarpu abiejų moterų – Lindgren ir Jansson, XX a. atstovių – kūryboje vaikai yra savarankiški, tolygūs suaugusiems.

Pastarieji du užsienio autorių straipsniai šiek tiek praskleidžia tarptautinį lyginamųjų Anderseno tyrimų kontekstą ir galėtų paskatinti lietuvių tyrinėtojus imtis platesnių, ne vien danų klasiku ir lietuvių literatūra besiribojančių, komparatyvistinių studijų. Kitame Andersenui skirtame straipsnių rinkinyje būtų įdomu pasiskaityti Anderseno ir kitų garsių pasakininkų, pavyzdžiui, Charles'o Perrault, Wilhelmo Hauffo ar Brolių Grimmų, lyginamųjų kūrybos tyrimų.

Eglė Obcarskaitė straipsnyje apie Anderseną ir jo kritiką Søreną Aabye Kierkegaard'ą nušvietė tarp šių dviejų garsių danų užsimezgsų ryšį. Įdomu tai, kad sulaukęs būsimojo filosofo kritikos apie savo romaną Andersenai nuliūdo, bet nepyko. Ilgainiui toks bendravimas peraugo į pagarbą, mokytojo ir mokinio santykius: filosofas vieno svarbiausių savo veikalų *Arba – arba* egzempliorių nušuntė rašytojui, o šis kaip atsaką jam išsiuntė *Naujųjų pasakų* rinkinį.

Kiti du straipsniai supažindina su Anderseno kūrinių leidyba kaimyninėse Baltijos šalyse – Latvijoje ir Estijoje. Inguna Daukste-Silasproģe chronologiškai pateikė rašytojo pasakų vertimų į latvių kalbą apžvalgą, o Jaanika Palm aptarė vertimus į estų kalbą. Pirmosios penkios šio rašytojo pasakos į latvių kalbą buvo išverstos 1859 m., pirmoji Anderseno pasaka estų kalba publikuota 1866 m., o 1877 m. Tartu išleistas pirmasis Anderseno pasakų rinkinys. Perskaičius šiuos duomenis tenka kiek nusiminti, nes lietuviai šiuo atveju tarp kaimynų paskutiniai – pirmoji Anderseno pasaka lietuvių kalba buvo išspausdinta 1884 m., o pasakų rinkinys – tik 1895 m. Šiuos statistinius duomenis galima sužinoti rinkinio pabaigoje atsivertus Romos Kišūnaitės sudarytą Anderseno kūrybos lietuvių kalba bibliografiją. Tiesa, be statistikos, norėtusi pasiskaityti ir estų bei latvių pavyzdžiu atliktą tokių vertimų leidybos bent trumpą įvertinimą. Tokia analizė egzistuoja ir jos toli ieškoti nereikia – 1995 m. *Rubinaičio* 1-ajame numeryje ją pateikė Aldona Augustaitienė. Tingiam ir prie visokių patogumų pripratusiam skaitytojui knieti ją matyti čia, šiame straipsnių rinkinyje, perspausdintą ir šiek tiek papildytą (Augustaitienė minėtoje apžvalgoje prieš vienuolika metų vylėsi, kad galbūt atsiras Anderseno pasakų vertimų iš originalo kalbos, dabar galime tik pasidžiaugti, nes jų iš tiesų atsirado).

Tiek latvės, tiek estės straipsniuose minimos tos pačios ir lietuvių leidėjams, leidžiantiems Anderseno adaptacijas, būdingos problemos: kūriniai trumpinami, perpasakojami, keičiamos pabaigos, praleidžiamos kai kurios scenos, sąvokos ir pan. Nelieta nei Anderseno sukurto pasaulio, nei stiliaus. Kaip yra rašęs Silvestras Gaižiūnas, „sunku įsivaizduoti kitą literatūros klasiką, kurio kūryba būtų tiek transformuota vertimais ir vertimų vertimais (angl. *trans-translations*), kupiūruota, primityvinta pateikiant ją jauniesiems skaitytojams“¹. Suprantama, pirminė paskata adaptuoti, sutrumpinti pasakos tekstą ir jį pateikti mažajam skaitytojui yra sveikintina. Anot Palm, „teksto adaptacijos, kuriomis siekiama tik pedagoginių tikslų, naudingos tėvams ir mokytojams. Jas lengviau skaityti vaikams. Ir vaikai geriau supranta supaprastintą tekstą“ (p. 34). Deja, didžioji dalis adaptacijų, šiuo metu leidžiamų Lietuvoje ir kaimyninėse šalyse, nepateisina nei pedagogų, nei vaikų lūkesčių. Anderseno pasakų perpasakojimų leidybos situaciją nepriklausomoje posovietinėje Lietuvoje savo straipsnyje išanalizavo Loreta Jakonytė. Tyrinėtoja pristatė *perpasakojimo* sąvoką, šio reiškinio intencijas, pabrėžė, jog „kokybiški perpasakojimai atlieka svarbią kanoninių autorių ir jų kūrybos populiarinimo funkciją, naujoms kartoms perduoda kultūrinį ir socialinį tam tikros epochos paveldą, užtikrina kultūros tęstinumą“ (p. 63). Straipsnio autorė, apžvelgusi populiarių Anderseno pasakų („Bjauriojo ančiuko“, „Sniego karalienės“, „Undinėlės“ ir „Alavinio kareivėlio“) pastaraisiais metais išleistus perpasakojimus, konstatuoja, kad „įdomus literatūrinių perpasakojimų reiškinys Lietuvos praktikoje, be kelių išimčių, kol kas yra profaniško lygio“ (p. 68) ir dar laukia profesionalių rašytojų dėmesio.

Trijuose rinkinio straipsniuose (Astos Gustaitienės, Kęstučio Urbos ir Loretos Žvironaitės) analizuojama Anderseno pasakų įtaka lietuvių rašytojų kūrybai. Gustaitienė komentuoja siužetinius „Mergaitės su degtukais“ variantus pirmosios pusės lietuvių prozoje – analogiška tema (mirštantis vaikas), panašus siužetinis modelis išvelgiamas Konstantino Jasiukaičio, Šatrijos Raganos ir Lazdynų Pelėdos apsakymuose. Autorė daro prielaidą, kad kai kuriais atvejais panašumai galėjo būti ne vien tipologinio, bet ir kontaktinio pobūdžio. Urba savo straipsnyje aptarė XX a. antrosios pusės lietuvių literatūrinės pasakas ir jų sąsajas su Anderseno pasakų struktūra ir poetika. Kadangi literatūrinės įtakos įrodyti ir pagrįsti, anot Urbos, gana sunku, tad pirmiausia tyrinėtojas žengė racionalų me-

1 Silvestras Gaižiūnas, „H. Ch. Anderseno savaitė Odensėje“, *Literatūra ir menas*, 2005 09 30.

todologinį žingsnį – įvardijo penkis būdinguosius Anderseno pasakų poetikos bruožus ir tik tuomet jais remdamasis pažvelgė į lietuvių literatūrines pasakas ir ieškojo panašumų. Tyrinėtojas aptarė Janinos Degutytės, Vytautės Žilinskaitės, Gintarės Adomaitytės, Nijolės Kepenienės ir Kęstučio Kasparavičiaus knygas ir priėjo išvadą, kad labai akivaizdžios kūrybinės giminystės, itin aiškaus panašumo ir artimumo (veikėjų, idėjų, motyvų), vadinamųjų anderseniškųjų pasakų lietuvių vaikų literatūroje nėra daug. Iš minėtų penkių autorių daugiausia jų Žilinskaitės kūryboje. Loreta Žvironaitė savo straipsnyje išskyrė tris lietuvių vaikų poezijoje Anderseno pasakų motyvais kuriamų eilėraščių atmainas: 1) įvardijama, bet neatvira Anderseno kūrybos motyvų sklaida eilėraščiuose (Violetos Palčinskaitės, Sigitos Gedos poezija); 2) atsitiktinis Anderseno įvaizdžių vartojimas eilėraščiuose (Dalios Kudžmaitės poezija); 3) neįvardijami, bet nujaučiami Anderseno kūrybos motyvai (Valdemaro Kukulo, Liutauro Degėsio poezija).

Apie du šiame rinkinyje spausdinamus straipsnius norisi pasakyti, kad pirmiausia juos turi perskaityti Anderseno leidėjai ir vertėjai. Pirmasis – tai jau aptartas Jakonytės straipsnis, o antrasis – Loretos Vaicekauskienės, kuriame autorė nuodugniai aptaria populiarios Anderseno pasakos „Sniego karalienė“ vertimus ir perrašymus. Kaip vieni labiausiai vykusių šios pasakos vertimų nurodomi Juozo Balčikonio ir Lauros Blaževičiūtės variantai, o geriausias, savitu braižu ir precizija išsiskiriantis – Liudo Remeikos vertimas.

Dailėtyrininkė Ingrida Korsakaitė savo publikacijoje apžvelgė lietuviškų Anderseno pasakų leidinių iliustracijas. Anot tyrinėtojos, ilgus dešimtmečius lietuvių vaikai Anderseną skaitė su tomis pačiomis senomis, iš užsienio knygų skolintomis iliustracijomis, tačiau ilgainiui atsirado ir įdomių, savitų, meistriškų lietuvių iliustruotojų darbų (Irenos Žviliuvienės, Kęstučio Kasparavičiaus, Tomo Markevičiaus, Linos Eitmantytės-Valužienės, Stasio Eidrigevičiaus ir kt.).

Paskutiniuose trijuose rinkinio straipsniuose aptariami Anderseno pasakų pastatymai Lietuvos teatre, televizijoje ir radijuje. Teatrologė Audronė Girdzijskaitė straipsnyje priminė svarbų statistinį faktą – iš viso iki šios dienos Anderseno pasakų motyvais lietuvių teatre sukurta apie pusšimtį spektaklių. Išvardijusi pagrindinius pastatymus ir jų režisierius teatrologė konstatavo, jog kol kas didžiausias įnašas į lietuvių andersianą šioje srityje priklauso lėlių teatrui (ne pastatymų skaičiumi, o menine kokybe). Dailininkas ir režisierius Rimantas Driežis, sukūręs ne vieną spektaklį pagal Anderseną, savo straipsnyje priminė apie pastatymus Lietuvos televizijos teatre. Ten per keturis dešimtmečius buvo

tik šeši originalūs spektakliai pagal Anderseną, iš jų keturis kartus naujai interpretuota „Mergaitė su degtukais“. Paskutiniame straipsnyje Alma Valantiniene aptarė Lietuvos radijo fonduose esančias Anderseno radiofonizacijas ir pasakų įrašus.

Taigi šiame straipsnių rinkinyje – 15 įvairių sričių žinovų publikacijų, nagrinėjančių Anderseno vaidmenį šiuolaikinėje kultūroje, lyginančių jo kūrybą su kitų amžininkų ir įpėdinių kūriniais, apžvelgiančių pasakų vertimų ir adaptacijų leidybos situaciją Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje, analizuojančių Anderseno įtaką lietuvių prozai ir poezijai, aptariančių pasakų rinkinių iliustracijas ir spektaklius. Rinkinys liudija, jog Anderseną įdomus ir mokslo, ir meno atstovams. Regis, pasakininkui ši syki kiek pritrūko tik folkloristų dėmesio – jų nebūta nei pranešimų konferencijoje, nei straipsnių. Folkloro pasakų tyrėjams, gerai išmanantiems liaudies pasakos modelį (poetiką, temas, motyvus), atsivertų plačios galimybės lyginti jį su literatūriniais tekstais. Kol kas apie Anderseno ir liaudies pasakų skirtumus nedrąsiai yra užsiminę tik literatūrologai (Asta Gustaitienė, Rita Tūtlytė²), tuo tarpu lietuvių folkloristai čia dar nėra dirbę.

Straipsnių rinkinys baigiamas itin vertingais ir svarbiais esamiems ir būsimiems Anderseno kūrybos tyrinėtojams priedais – jau minėta Kišūnaitės sudaryta Anderseno kūrybos lietuvių kalba bibliografija (joje atskirai nurodoma ir literatūra apie rašytoją) ir Vidos Narščiuvienės sudaryta Anderseno kūrybos Lietuvos teatruose, kine ir televizijoje bibliografija.

Ilgą laiką lietuvių tyrinėtojų darbai apie Anderseną apsiribojo paskirais straipsniais ir pranešimais konferencijose. 2001 m. Asta Gustaitienė parašė disertaciją „Siužetiniai ir estetiniai lietuvių smulkiųjų prozos žanrų sąlyčiai ir giminingumas su Hanso Christiano Anderseno kūryba /XIX a. pab.–XX a. I pusė/“ ir 2006 m. pasirodė aptariamasis straipsnių rinkinys. Šios dvi studijos kol kas yra pagrindiniai mokslo darbai lietuvių andersianoje ir pakankamai solidūs atramos taškai tolesniems tyrinėjimams šioje srityje.

2 Plačiau žr. Asta Gustaitienė, *Siužetiniai ir estetiniai lietuvių smulkiųjų prozos žanrų sąlyčiai ir giminingumas su Hanso Christiano Anderseno kūryba /XIX a. pab.–XX a. I pusė/*: Daktaro disertacijos santrauka, Kaunas, 2001, p. 14–16; Rita Tūtlytė, „Hanso Kristiano Anderseno pasakų romantizmas“, in: *Skandinavų šalių vaikų literatūra*, sudarė Danguolė Šakavičiūtė, Šiauliai: Lietuvos Respublikos kultūros ir švietimo ministerija / Šiaulių pedagoginis institutas, 1990, p. 2–8.